

Tanösvények és Tájgazdálkodás a Nagy-Milic Natúrparkban

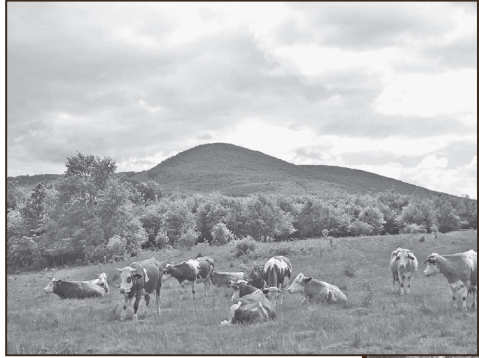
A Kárpát-medencén óriástáján belül található az Északi-középhegység nagytája. Ennek keleti végén húzódik a középtájat adó, 150 km gerinchosszúságú, három hegységtagból álló *Tokaj-Eperjesi-hegylánc* vonulata. E hegylánc déli tagja a Tokaji-hegység, középső tagja a *Szalánci-hegység* (Slanské vrchy), északi tagja az Eperjesi-hegység (Prešovské vrchy). A közbenső Szalánci-hegységnek a déli fele Magyarország területére esik. Ezen belül helyezkedik el részben a Nagy-Milic hegycsoport, illetve a Hegyköz, melynek egy tájrészletét adja a Felső-Hegyköz.

Sátoraljaújhely után a Hegyköz fele fordulva a sátoros hegyek ölelésében visz az út nyugat fele, majd a Pálháza elhagyásával a Filkeháza fele kitérülő panorámában feltűnik Füzér várának az alapzatául szolgáló dácitkúppal öszszeszenőtt, tájat betöltő sziluettje. A füzéri váruradalomhoz tartozó falvak jegyzéke a XIII. századtól jó megfelelést mutat a Hegyközként leírható természeti és történelmi kultúrtájjal.

A terület tájkarakterét többcentrumos vulkánosság által meghatározott domborzat teszi markánsná; illetve földrajzi elhelyezkedésből adódóan a Kárpátok gerincével való összeköttetés is említést kíván; hisz az észak-déli irányú, a tájat magában foglaló Tokaj-Eperjesi-hegylánc a Kárpátok koszorújából fűződik le.

Így a terület meghatározóan montán tájkarakterű, mely a Hegyköz térségében medencedomság jelleggel egészül ki. A Nagy-Milic Natúrpark szlovák oldali községei (Eszkáros, Szalánc, Újhuta, Szalánchuta) ennek a tájkarakteri leírásnak felelnek meg.

A magyar oldali községek között Füzér, Füzérkajata, Hollóháza, Pusztafalu szintén ehhez a tömbhöz kapcsolódik. A natúrpark nyugati határa Kékednél Hernádig nyúlik itt a községhatár nyugati fele már folyómedence-ártéri jellegű.

A Nagy-Milic Natúrpark jelmondata „*A megőrzött értékek világa*” jelzi számunkra, hogy a natúrparkok talán legfontosabb feladata elsősorban a természeti értékek megőrzése. Természeti értékeink többnyire középhegységi tájainkon maradtak meg, ezért számos natúrpark alakult, illetve alakul középhegységeinkben.

A tájhasználat történetét vizsgálva meghatározó, hogy a XIII. század második felétől a füzéri vár ellátását szolgáló falvak létrejöttével a településterület a Felső-Hegyközbe is felhúzódott. A XIV. századi források említik az Erdővidéken Regéc, Meződülőn Boldogkő vára körül települt községeket. A hegység ma fennálló 72 településéből 65 a XIV. század végéig megtelepült.

Salánc (Slanec) település egy fontos vár körül alakult ki, amely 1230-ban szerepel először a feljegyzésekben „Castrum Salis”, azaz „Sóvár” néven. A várat az Aba nemzetségbeli saláncaiak öse az Aba nembeli Csama fia Péter építtette. Újszállás első írásos említése 1330-ban történt, Nagyszalánc várának uradalmához tartozott. 1630-ban mindössze negyed portáig adózott, lakói jobbágyok és szellérek voltak. A XVIII. században a Forgách család birtoka. 1828-ban 32 házában 248 lakos élt. Lakói mezőgazdasággal, pásztorkodással foglalkoztak, valamint a közeli üveggyárban dolgoztak. 1900 és 1910 között sok lakója kivándorolt a tengerentúlra. Szalánchuta területe a középkorban Salánc várának uradalmához tartozott. A falu Újszállás határában keletkezett a 18. században. Birtokosai a saláncai uradalom urai a Forgách grófok voltak. Első lakói az itt működő üveghutában dolgozó szellérek. Első írásos említése 1722-ben történt, önállóságát azonban csak 1880-ban nyerte el, addig Újszállás része volt.

A natúrpark településeinek napjainkra kialakult szerkezete meghatározóan „fésűs”. Ugyanis, ezeket a hegyek lábánál fekvő falvakat egyik oldalról erdő, másik oldalról pedig mezőgazdasági területek veszik körül. Ezek több utcából álló, valamilyen központ – általában a templom – köré kiépített falvak. Jellemző rájuk az egy irányban történő elnyúlás, az ún. fésűs szerkezet. Itt a beépítés már szabályos képet mutat. A hegyközi települések többsége fésűs szerkezetű. Említést érdemelnek még a szűk völgyekben megtelepült községek, völgyeket kísérő egyutcás, kis belterületű és népességű irtástelepülések. Ezekben a telekkiosztás és a beépítés szabálytalan, a lakóházak távolsága egymástól változó, így alkalmazkodik a település a természet korlátozta lehetőségekhez. E települések szerkezete a legértékesebb. Ilyenek: Kishuta, Nagyhuta, Vágáshuta; jellegében ide tartozik Hollóháza is, de ez utóbbi sűrűbben beépült nagyobb népességű ipari település.

A megtelepüléssel egy időben megváltozott az erdő iránti szemlélet. A település a mezőgazdasági területnyerés céljából végzett erdőirtás mellett az

erdő többcélú hasznosítása is általánossá vált. A korábban szinte kizárólagos vadászat mellett az erdei legeltetés, tűzi- és épületfa kitermelés, az erdei melléktermékek gyűjtése egyre fontosabb része lett az erdőhasználatnak. Az erdő a kevés földterülettel rendelkező írtásfalvak lakóinak létalapját képezte. Az erdőhasználat miatt más erdőkép volt jellemző a falvak környékén, és megint más az ezektől távol eső vidékeken.

A lakott helyeken az állandóan használt erdők a mindennapi tüzelőszükségletet fedezték, és itt legeltették az állatokat is. Ezek rövid vágásfordulókból kezelet sarjerdők, korabeli elnevezést használva „eresztvény” erdők voltak. A településektől távolabb eső erdőségekből az épületfát szálalással termelték ki. Ezeket az erdőket vették később tilalom alá, így ez utóbbi használat nem változtatta meg drasztikusan az erdő-, tájképet. Ennek köszönhető, hogy a Nagy-Milic térségében és a később létesült huták térségében a bükkösök és gyertyános tölgyesek viszonylag érintetlenek maradtak.

Nagyon szép bemutató helyszíne az írtásterület és erdő határának a „nagy fa” példája. A hagyásfák, mint a 300 évesre becsült kocsányos tölgy „nagy fa” az idők folyamán fogalommal vált és a korábbi határjelhez igazodott a jelenlegi területhasználat térbeli rendje is. Az idős meghagyott fák lehetnek határjelek két birtok vagy községhatár között. Mivel a közelben írtásterület határa található, hisz Szalánhuta és Újszállás írtástelepülések – jelölhette az egykori szalánchutai községhatárt is. A fa körül keresztveződés alakult ki: a Kalsa fele menő út innen ágazik le.

Napjainkban a Hegyköz szubrégióba sorolt községek 22 000,00 ha-os külterületéből 61 % erdő, 21 % szántó, 10 % legelő és 6,5 % rét művelési ágba tartozik, míg 1,5 % gyümölcsös és szőlő. Tehát a terület mintegy 60 %-a erdővel borított és 40%-a áll mezőgazdasági művelés alatt. Mindez igazodik a történelmi folyamatokhoz is, hisz Nyugat-Európa középhegységi kultúrtípusait tekintve ez az arány éppen fordított.

A tájhasználati folyamatokat, természeti és kultúrtörténeti értékeket bemutatásának egyben önképző, önismeret fejlesztő eszközei a tanösvények. Tájékoztató, ismeretgyarapítást szolgálnak oly módon, hogy közben túrázik is a résztvevő, s ez által a „tananyagon” túlmenően a környezettel is szoros kapcsolatba kerül.

A Nagy-Milic Natúrparkban több tanösvény létesül az alábbiak szerint:

- Bodó-rét és marókai tanösvény

- Nagy-milici tanösvény
- Izra-tavi tanösvény
- Erdészeti-ökológiai vagy Őr-hegyi tanösvény
- Határmenti tanösvény

A tanösvények nyomvonalán a meglévő értékeket, de az ezek megőrzéséhez és fenntartásához kapcsolódó feladatokat, kihívásokat és lehetőségeket ismertetjük a helyi tudás tájgazdálkodási megközelítésére alapozva.

A kihívások között első helyen említendő, hogy az ún. „visegrádi országokban” az elmúlt emberöltőkben a nyugat- és közép európai mintától nagyban eltérő folyamatok voltak meghatározóak: ugyanis a vidéki agrárszerkezet és főként az azt működtető humán bázis gyors erodálása egyes tradicionális tájhasználati formák eltűnéséhez, ún. „gazdálkodás utáni rendszerek” kialakulásához vezetett.

Megkezdődtek spontán szukcessziós folyamatok egy-egy tájegységen belül. Ez különösen a legelőterületeket érintette, hisz elsőként mindig az állattartás szorult ki a vidéki gazdálkodásból, és a vidéket elurulta a költő Nagy László „Zöld Angyala”. A több évszázadra visszanyúló tradicionális gazdálkodás ugyanis számtalan esetben épp a természeti értékeket gyarapította élőhelyek biztosításával. Itt érdemelnek említést például az úgynevezett irtásrétek, ahol a korábban meglévő erdő helyén a gazdálkodók kaszálót létesítettek. E helyeken számtalan védett orchidea faj populációi jelentek meg a hozzájuk kapcsolódó – velük szimbiózisban élő – bogár és lepkefaunával. Jelenleg a térség elnéptelenedésével, a hagyományos tájhasználati formák visszaszorulásával ezek a természeti értékek kerültek veszélybe.

Szlovákiában is jellemző a Milic északi előhegység-komplexumain elterülő rétek elhagyása, kihasználatlansága; az utóbbi évek folyamán nem voltak kaszálva, sem pedig legeltetve a rétek, ami a terület özönnövényekkel való elcserjésedéséhez vezetett (kökény, galagonya, csipkerózsza).

A földhasználatok tervezésénél, viszont figyelembe kell venni, hogy a helyi lakosság megélhetésének, megtartásának egyik alapeleme az erdőgazdaság mellett a mezőgazdaság. A hagyományos tájhasználat kedvenc formája a gyepes gyümölcsös, amelyek jelentős részét mára felhagyták. Az öreg, korhadó gyümölcsfák élőhelyet jelentenek számos rovar- és madárfajnak.

Lehetőségként kínálkoznak az alábbiak: gyümölcskultúrák telepítése, gyepegzálkodás, gyepek revitalizációja – legeltető állattartás visszaállítása, gyenge szántóföldi területek őshonos keménylombos fafajokkal történő betelepítése, termények helyi feldolgozása (aszalt gyümölcs, pálinka, lekvár), illetve munkaigényes biokultúrák elterjesztése egyaránt.

Az Észak–Zemplén, így a teljes Milic-hegycsoport térsége két állományalkotó főfaj, a bükk és kocsánytalan tölgy szempontjából ökológiai optimum

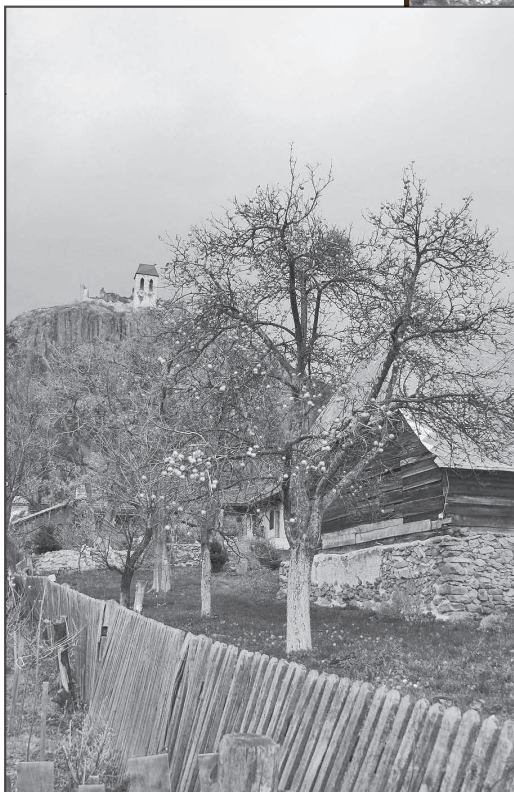
termőhelynek minősül. Klimatikus szempontból szubkontinentális és kárpáti klímahatások figyelhetők meg, amelyek a térséget egyrészt mérsékelt száraztól, másrészt mérsékelt hűvös jellegűvé teszik. A talajtani adottságokat tekintve két- és háromszintes erdőtalajok a meghatározóak. A termőhelyi adottságokat a kitettség, illetve az extrazonális klímadottságok, mint szurdokok, kőfolyások a térségben jellegzetes módon befolyásolják.

A tervszerű erdőgazdálkodásban alkalmazott természetes felújítás módszere a fokozatos felújító vágás, amely az őshonos állományok termésére, maghullására alapoz, és a helyi populációk megőrzését biztosítja. Előnye a biztonságában rejlik, mivel lehetővé teszi, hogy egy populációnak tekintett erdőrésztlet adaptálódott, azaz környezetéhez alkalmazkodott génanyagát a gazdálkodó megőrizze, miközben az állomány új generációja biztosítja a terület folyamatos erdőborítását.

A módszer különösen nagy biztonságot nyújt a fényigényes kocsánytalan tölgyes állományok felújításánál.

Az utóbbi években elindult lékes bontásra alapuló módszer célja, hogy egy folyamatos korosztály-eloszlású erdőszerkezetet érjenek el a gazdálkodók, ahol ugyanazon a területen a 100 évnél idősebb egyedtől indulva a fiatal facsemetéig minden korosztály képviselteti magát. Ez a szálalásos vagy szálalóvágásos módszer Európa magashegységeinek bükk – luc fenyő – jegenyefenyő elegyes állományaiban igazán bevált erdőgazdálkodási módszer. Tapasztalatok biztonságos alkalmazhatóságát bükkös főfajájú, és egyben az ökológiai optimum termőhelyein található állományok vonatkozásában igazolják vissza.

A Milic-csoport – nem karbonátos hegység lévén – vízfolyásokban gazdag és ez a domborzat, a mikroklíma, a flóra és fauna táji léptékű diverzitása miatt igen jelentős. Napjainkban az erdő közjóléti szerepének növekedése és a fokozódó környezetvédelmi problémák egyre inkább indokolják az erdős területek hidrológiai viszonyainak elemzését, illetve bemutatását.

Régi almafajták őszi termésérés idején Füzéren.

Egyre kiemelkedőbb a jelentősége az erdei forrásoknak és patakoknak az erdő közjóléti turisztikai szerepének növekedése miatt is.

A kirándulók számára a források és patakok kettős jelentőségűek:

- biztosítják nagyobb túra esetén az üdítést szolgáló és szükséges ivóvizet,
- képezhetik a séta ill. a kirándulás célpontját is.

Szükséges az erdei források környezetének, vízhozamának és vízminőségének behatóbb ismerete azért is, mert az egész emberiséget érintő környezetszennyezési és vízszennyeződési problémák egyre égetőbben jelentkeznek korunkban.

Fontos tehát egy ilyen turisták által erősen látogatott övezetben figyelemmel kísérni és bemutatni a hidrológiai folyamatokat a biológiai egyensúly biztosítása és fenntartása érdekében.

A hozzávetőlegesen meghatározható felszín feletti, és szinte pontosan soha meg nem határozható felszín alatti vízgyűjtő területtel rendelkező források, azaz földfelszín alatti vízfolyások felszínre bukkanási helyei fontos szerepet töltenek be az általuk érintett terület növény- és állatvilágában, de állapotuk az emberi környezet minőségét is nagymértékben befolyásolja.

A Milic tömbjében – főként a hegylábak tövében igen sok kisebb-nagyobb forrás fakad. A forások vize a hasadozott kőzetekből származik: a hegylábi törmelék és a vízzáró agyagrétegek határán bukkannak a felszínre. Az agyagrétegek magas agyagásvány (montmorillonit) tartalmuk okán a vízzárásból következően számos esetben fölcsumamlásos jelenségek okozói: a jelenség legszembetűnőbb példája az Izra-tó létrejötte.

A Nagy-Milic tömbjének jelentősége idegenforgalmi szempontból kiemelkedik abban a tekintetben, hogy a viszonylag kis területen a turisztikai szezonok idején igen nagy a kirándulók területegységre eső napi sűrűsége. Ennek okán szükséges a környezetvédelmi és környezeti tervezés keretében az erdei „vízgazdálkodási tudás” és infrastruktúra megóvása, valamint szükség esetén rekonstrukciója. Ez lehet:

- Erdei vizek – források, patakok, tavak – hidrológiai vizsgálata;
- Földcsúszások hidrológiai és erdőgazdálkodási okainak feltárása;
- Erózió elleni védekezés gazdálkodási és műszaki eljárásainak alkalmazása;
- A vízgyűjtő terület gazdálkodási egységként való alkalmazása a fafaj- és koreloszlás jelentős hidrológiai hatása miatt;
- Műszaki és ökológiai elveket és célokat egyaránt figyelembe vevő patakszabályozás;
- Meglévő forrásfoglalások felújítása és fenntartása;
- Műszaki létesítmények hidrológiai méretezése;

- Természetes és mesterséges tavak fenntartása, újak létesítése;
- Vizes élőhelyek létesítése és fenntartása;
- Vízépítési kisműtárgyak, hidak állapotfelmérése, fenntartása és felújítása.

A tájban meglevő infrastrukturális elemek, mint erdei és mezei utak, kishidak az alkalmazkodó tájgazdálkodás közlekedési erezetét jelentik. Erdőterületen ezek az utak biztosítják a „Többtulajdonosú-Többcélú-Természetközeli” erdőgazdálkodás megvalósulását. A természetközelségről az alkalmazott felújítási módszerek ismereténél már szó esett. A többcélúság pedig a gazdálkodás mellett a környezeti elemek védelmét, a természeti értékek megőrzését, illetve a közjóléti szerep betöltésének lehetőségét is jelenti. Egy a terephez illeszkedő, erdei kisvízgyűjtő területet feltáró, a biztonságos közlekedést lehetővé tevő, szakszerűen fenntartott hálózat mind a kerékpáros és lovaskocsis turizmus számára előfeltétel.

A Milic-térségében az erdészeti útépités komoly tradíciókkal rendelkezik. A kialakított földműnél a vízvezetés megoldása átereszekkel biztosított. Az első pályaszerkezettel rendelkező utak alapjait nagyobb helyi kövekből rakták meg szárazon a két burkolatot határoló szegélykő sor között. Az alapkövek lapos része a talajra lett helyezve, érdekesebb, hegyesebb részük felfele nézett. Erre szórták rá és tömörítették be a zúzottkő vagy makadám burkolatot, kopóréteget. A kopóréteg megújítása, az út állagának megőrzése útfenntartási feladat.

Számtalan adottság, feladat, kihívás és lehetőség említésre került, amelyek egy alulról szerveződő natúrpark kialakulást eredményezik. A natúrpark az öreg kontinens nyugati részén a helyi társadalmak és a természeti környezet harmonikus együttélésének kerete. **Nem a tiltás és retorzió, valamint az elsorvasztás szakhatósági eszköze, hanem egy olyan alulról szerveződő fórum, ahol a térség hatósági, civil és gazdálkodó szereplői fogalmaznak meg közös célokat és teendőket.** Ezt a példát szem előtt tartva a Nagy-Milic térségében célunk és feladatunk a helyi társadalmak, a természeti kultúrtáj és a kiemelt természeti értékű területek együttes, hosszú távú és tartamos fennmaradásának biztosítása. Reméljük, hogy a tanösvények megismerése, bejárása ennek az üzenetnek a befogadásához és megértéséhez is hozzásegíti látogatóinkat.

Dr. Nyári László

